

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/365243547>

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЛАНДШАФТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОГО МАРКУВАННЯ ПРОСТОРУ // Українсько-словацькі військові підрозділи австро-угорської армії у Великій війні: на шляху до незалежно...

Book · November 2022

CITATIONS

0

READS

15

2 authors, including:

Roman Slyvka

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

23 PUBLICATIONS 40 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Atlas of Ivano-Frankivsk territorial community [View project](#)

Роман СЛИВКА,
Ірина ЗАКУТИНСЬКА
(м. Івано-Франківськ)

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЛАНДШАФТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОГО МАРКУВАННЯ ПРОСТОРУ

Конструювання культурних / сакральних / меморіальних ландшафтів є геостратегією протиборчих сторін, що змагаються за домінування в певному просторі. Реалізація влади на певній території шляхом спорудження чи деконструкції меморіалів є типовою для демократичних, анократичних та тоталітарних / авторитарних режимів. Таким чином на враженому конфлікті Донбасі створено два типи меморіальних урбаністичних ландшафтів, які відображають проукраїнську та проросійську геополітичну орієнтацію. У регіоні російсько-українського збройного конфлікту фіксуємо такі просторові прояви «війни пам'ятників»: 1) демонтаж, руйнування пам'ятника; 2) перенесення пам'ятника в інше місце; 3) «маскування» символічної сутності пам'ятки шляхом її перетворення; 4) створення меморіалів, місць пам'яті; 5) дзеркальна меморіалізація міських ландшафтів сторонами конфлікту (алеї героїв на підконтрольних і непідконтрольних територіях).

Ключові слова: меморіальний ландшафт, культурний ландшафт, Донбас, геополітика, територіально-політичні конфлікти.

Сучасна геополітика досить прискіпливо досліджує проблематику культурних / символічних / меморіальних ландшафтів. Традиція бере початок від праць уродженця Харкова Жана Готтмана (1915–1994), який став впливовим геополітиком Франції та у праці «Політика держав і їх

географія» (1952) заклав новий напрямок геополітичних досліджень – іконографію ландшафту. Меморіальні ландшафти є ідеологічно обумовленими та суб'єктивно трактованими митцями іконографічними відображеннями політичних процесів минулого і сьогодення. Конструювання меморіального ландшафту сьогодні є інструментом структурування політичних процесів завтра. Процесів, які стосуються поширення і закріплення влади на території, яка є здавна чи оголошується своєю з моменту завоювання та колонізації. Отже, формування фізіономічних рис культурних ландшафтів підпорядковане геополітичним цілям закріплення панування суверенної влади над простором.

Курган на півночі Сирії в місті Банан є одним із найстаріших військових меморіалів у світі. Його насипи спорудили ще у третьому тисячолітті до нашої ери для пошанування загиблих у війні. На території сучасної України зведення курганів набуває поширення в епоху бронзи. За історичний час меморіальні ландшафти стали невід'ємною частиною антропосфери, свідченням як креативної, так і руйнівної діяльності людини.

Попри загальну закономірність тренду світових геополітичних досліджень у напрямку від геополітики простору до геополітики потоків у другому тисячолітті актуальність дослідження меморіалізації ландшафту стає очевидною. Інформаційні потоки сьогодні максимально швидко формують і доносять до споживача образи місць звитяги, трагедій і пам'яті. Вони стають засобом інформаційних воєн, а отже складовою гібридних конфліктів.

Отже, меморіальний ландшафт – антропогенна або природно-антропогенна геосистема, що виконує духовну та ідеологічну функції, пов'язані з пануючим у час її створення культурним і геополітичним дискурсом. Меморіалізація ландшафту в місцях визначних битв – давній спосіб перетворення ландшафту з метою увіковічення пам'яті полеглих і їх звитяги. Сучасне трактування цього явища спирається на праці Е. Дюркгейма та акцентує на тому, яким чином меморіальні об'єкти відображають колишню славу чи трагедію суспільства.

Доречно згадати про зв'язок між способом конструювання меморіального ландшафту і типом політичного режиму, який у найбільш простій формі можна відобразити таким чином:

1. За умов демократичного режиму це комплексний процес, на який впливають різні зацікавлені групи, між якими можливі конфлікти інтересів.

2. Перехідний тип режиму — анократія (слабка демократія) — поєднання диктату і конфлікту з опозиційними групами.

3. За умов тоталітарного і авторитарного режимів процес, на який впливає одна особа або група представників правлячої еліти чи владної групи. Критика акту конструювання чи руйнування майже неможлива.

У ХХ—ХХІ ст. практики меморіалізації ландшафтів є важливим інструментом внутрішньої геополітики. Вони виразно проявляються у діяльності тоталітарних, авторитарних і анократичних (слабкі транзитні демократії) політичних режимів, для яких конструювання/перебудова/руйнування селитебних ландшафтів є актом «увіковічення» свого бачення подій минулого з метою досягнення цілком зримих владних інтересів. Не позбавлені пафосу перебудови простору і демократичні режими, які ілюструють триумф народовладдя у гігантських меморіалах (Монумент Прапора в м. Росаріо, Аргентина). Окремим прикладом є еkleктичні поєднання пам'ятників різних епох у постсоціалістичній Європі, що відображають плюралізм поглядів на історичні події. У німецькій мові є поняття, що описують це явище, — *Geschichtsaufarbeitung* і *Vergangenheitsbewältigung*. Перше означає «аналіз своєї історії», друге більш абстрактне — «подолання минулого» [1]. Різночасові культурні ландшафти накладаються один на один і формують дивовижні палімпсести в межах міських і сільських просторів. У зонах активної політичної взаємодії конкуруючих, ворогуючих і конфліктуючих дискурсів різних держав, націй, політичних рухів і партій відбувається активне конструювання іконографії простору шляхом його маркування справжніми і символічними меморіалами. В Центрально-Східній Європі це супроводжується поверненням/утвердженням/захистом своєї тотожності в глобалізованому світі.

Політика творення/руйнування культурного ландшафту не завжди є централізовано диригованою правлячими столичними елітами. Вона проявляється «знизу вгору» завдяки ініціативам місцевих і регіональних еліт. На низовому рівні сакралізація простору інколи проявляється у формі народного мистецтва, інколи гротескового, скерованого на монохромне возвеличення героїв і знеславлення опонентів/ворогів засобами, що зрозумілі більшості громадян. Через це доречно говорити про високу (елітарну) і низьку (народну) геостратегії творення символічного простору. Адресатом кодифікованої в символічний ландшафт інформації є населення, яке має сприймати її як номос – релігійну, етичну, правову або традиційно обумовлену норму, яка має обов'язковий, загальнозначимий та незмінний характер. «Поліхромні» пам'ятники, у які закладене різночитання історичних сенсів, загалом не притаманні воєнним меморіалам.

За Р. Лозинським [2, с. 31], ландшафт, що містить та передає значення, бере участь у владних відносинах та творенні соціальних структур – національних, політичних, економічних, гендерних чи класових. Це дає підстави стверджувати, що творення символічного ландшафту є частиною геостратегії в час конфлікту. Прикладом практичного застосування цього концепту ландшафту є те, як культурний ландшафт через своє символічне навантаження втягнений у ідеологію, конструювання ідентичності та є інструментом політики в регіонах заморожених конфліктів пострадянського простору.

Результатом політики меморіалізації простору є формування природно-антропогенної геосистеми, що виконує функцію ретрансляції історичного нарративу. Останній покликаний сформувати віру у тяглість політичної традиції, впевненість у положеннях певної ідеології, що можна описати терміном «соціальна віра у здійснення сподівань» [3]. Можемо інтерпретувати поняття «меморіальний ландшафт» як природно-антропогенну систему, що виконує важливу геополітичну функцію, тобто переконати громадян у доцільності певного політичного порядку і статусу території.

Творення меморіального ландшафту може бути частиною геостратегії для вирішення на свою користь історичного територіального спору. Прикладом є маркування реліктових кордонів меморіалами на Ворітському (Верецькому) перевалі між Львівською та Закарпатською областями. Тут пам'ятник до 1100-річчя переходу угорців через Карпати (відомий ще як пам'ятник завоювання) українці геостратегічно «збалансували» Меморіалом воякам Карпатської Січі. Прикордонні регіони, як зона перехресних геополітичних впливів, є місцями інтенсифікації практик меморіалізації простору політичними опонентами, як це сталося під час загострення суперечки щодо долі польських воєнних поховань на Личаківському цвинтарі у Львові. Поряд з польським меморіалом «львівським орлятам» розташовано меморіал, зведений в середині 90-х років минулого століття на згадку про загиблих воїнів Української Галицької Армії, а також патріотам, загиблим у боротьбі за незалежність України у російсько-українській війні.

Міста в умовах сучасної війни стали основним об'єктом організованого насильства не тільки через їхню стратегічну важливість, а й через характерну для них концентрацію населення, промисловості, виробничої і соціальної інфраструктури [4]. Прояви урбіциду (руйнування простору міста) та цілеспрямованої руйнівної трансформації його символічних/культурних/меморіальних ландшафтів характерні і для окупованих Донщини, Приазов'я [5] та Криму [6].

Гібридна війна на Донбасі передбачає потужну інформаційну підтримку військових дій. Висвітлення засобами масової інформації руйнування міського середовища сприяє створенню у масовій свідомості споживачів інформації образу страждань населення. Це може бути частиною маніпулятивних технологій і стимулює політичну мобілізацію населення, виправдовує іноземне втручання в очах міжнародної спільноти. Використання ЗМІ у збройних конфліктах задля створення певного вигідного воюючій стороні «образу конфлікту» описав у праці «Географія насильства: страх, терор і політичне

наси́льство» (2006) дослідник в царині імажинальної географії конфліктів Д. Грегорі. Значення джерел інформування населення у ході конфліктної взаємодії висвітлив норвезький дослідник М. Джентайле у своєму аналізі «геополітичних розломів» на Донбасі [7].

Упродовж семи років після початку збройного конфлікту на сході України триває дискусія щодо траєкторій розвитку підконтрольних українському уряду територій і ОРДЛО. Протистояння набуває ознак війни низької інтенсивності. У ході конфлікту відбувається структурування простору відповідно до вимог війни, зокрема шляхом виникнення белігеративних (воєнних) і символічних ландшафтів. Останній репрезентують назви поселень, вулиць, площ, нові меморіали, символи, слогани і т. п. Вони ретранслюють геополітичні сенси та сприяють формуванню у свідомості громадян певних політичних установок сторін конфлікту. Свідченням цього є різні траєкторії розвитку символічних ландшафтів прикордонних урбосистем Мілове (Луганська область) і Чорткове (Ростовська область Росії), які сьогодні розділені не тільки українсько-російським державними кордоном, але й різними практиками формування/збереження/руйнування пам'ятників і символів у Росії та Україні [8]. Символи, що встановлені у ландшафті, маркують межі і простір територіально-політичних утворень: легітимних та нелегітимних. Відбувається конструювання соціо-просторових ідентичностей, соціалізуючих наративів, в яких кордони сприяють формуванню почуття «своїх» та «чужих» [9, с. 186]. За М. Джентайле, руйнування «ворожих» символічних ландшафтів Донбасу має на меті зламати дух спротиву і змінити репрезентацію [10]. По різні сторони лінії розмежування на Донщині і Приазов'ї фіксуємо такі просторові прояви «війни пам'ятників»: 1) демонтаж, руйнування пам'ятника; 2) переміщення пам'ятника в інше місце; 3) «маскування» символічної суті пам'ятника шляхом його перетворення; 4) створення меморіалів, місць пам'яті; 5) дзеркальна меморіалізація урболандшафтів сторонами конфлікту (алеї героїв на підконтрольних і непідконтрольних територіях).

Отже, конструювання символічних ландшафтів упродовж триваючого конфлікту стало інструментом внутрішньої геополітики. В окупованих районах Східної України не тільки консервується, а й конструюється радянський і псевдо-радянський символічний ландшафт. У контрольованих Україною частинах Донецької і Луганської областей керівними є гуманістичний, проукраїнський та проєвропейський наративи. Реальність триваючого в Україні конфлікту – різна траєкторія розвитку культурних/символічних/меморіальних ландшафтів України і окупованих територій. Нові символи сприяють кристалізації та легітимізації владних відносин на певній території. У разі реінтеграції постане питання майбутньої деконструкції Україною «символів» окупації, а це спричинить нову хвилю меморіалізації простору. Які геополітичні сенси вона буде нести? Українським елітам варто почати працювати над тим, щоб меморіалізація стала знаряддям об'єднання українців у межах суверенної території, випереджаючи неминучу деокупацію Донщини і Приазов'я.

Література:

1. Трапезникова Д. Окаменелые шрамы: публичные пространства Берлина и Будапешта — как пример работы со своей историей в XX веке [Електронний ресурс]. День. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://m.day.kyiv.ua/ru/article/puteshestviya/okamenelye-shramy>.
2. Лозинський Р. Семіотика ландшафту та його візуальний/текстуальний аналіз у англо-американській культурній географії. Часопис соціально-економічної географії. 2020. № 28. С. 25–34.
3. Віра [Електронний ресурс]. Вікіпедія. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%80%D0%B0>.
4. Сливка Р. Р., Закутинська І. І., Глуханюк Б. В. Просторові трансформації міського середовища Донбасу під впливом воєнного урбіциду. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. 2018. № 8. С. 119–128.
5. Slyvka R. Spatial features of military urbicide in Ukraine / R. Slyvka, I. Zakutynska // Acta Geographica Silesiana. 2016. № 23. С. 97–109.
6. Сливка Р. Р. Закутинська І. І. Кримський територіально-політичний конфлікт: проблеми руйнування культурних ландшафтів

півострова. Культурний ландшафт як географічний феномен: матеріали міжнар. наук. конф. (23–25 вересня, 2021). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. С. 116–117.

7. Gentile M. Geopolitical fault-line cities in the world of divided cities. *Political Geography*. 2019. №71. P. 126–138.

8. Slyvka R. How do state and military borders divide the urban spaces of Donbas? Cases of Milove/Chertkovo / R. Slyvka, I. Zakutynska. *Spatial Conflicts and Divisions in Post-socialist Cities* / Ed. by V. Mihaylov / R. Slyvka, I. Zakutynska. London: Springer International Publishing, 2020. С. 111–128.

9. Newman, D., Paasi, A. Fences and Neighbors in the Postmodern World: Boundary Narratives in Political Geography. *Progress in Human Geography*. 1998. — 22 (2). P. 186–207.

10. Gentile M. Geopolitical fault-line cities in the world of divided cities. *Political Geography*. 2019. №71. P. 126–138.

Landscape Memorialization as an Instrument of Geopolitical Space Marking. *The construction of sacred / cultural / memorial landscapes is a geostrategy of conflicting parties who oppose each other in the struggle for domination over a certain space. Exercising power in a certain area by constructing or deconstructing memorials is typical of democratic, anocratic and totalitarian / authoritarian regimes. In such a manner the creation of two types of memorial urban landscapes in the conflict-stricken Donbas, which reflect the pro-Ukrainian and pro-Russian geopolitical orientation. In the region of Russian-Ukrainian arm conflict we record the following spatial manifestations of the «war of monuments»: 1) dismantling, destruction of the monument; 2) relocation of the monument to another place; 3) «masking» the symbolic essence of the monument by transforming it; 4) creation of memorials, places of memory; 5) mirror memorialization of urban landscapes by the parties to the conflict (alleys of heroes in controlled and uncontrolled territories).*

Key words: *memorial landscape, cultural landscape, Donbas, geopolitics, territorial and political conflicts.*